

Danuta Makulska

7. Polityka miejska w świetle nowego paradygmatu

Streszczenie

Problematyka polityki miejskiej jest niezwykle istotna, gdyż w miastach koncentruje się rozwój gospodarczy, powstają nowe miejsca pracy oraz nowe, innowacyjne rozwiązania. Zapewnienie zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich oraz podniesienie jakości życia wymaga kompleksowego oraz zintegrowanego działania tzn. zgodnego z nowym paradygmatem polityki regionalnej. Jednak ośrodki miejskie są również miejscem koncentracji problemów związanych z sytuacją ekonomiczną i ładem przestrzennym. Kluczowe problemy skupiają się wokół degradacji tkanki miejskiej, chaotycznego rozproszenia zabudowy, stanu środowiska naturalnego, złej sytuacji materialnej mieszkańców oraz problemów komunikacyjnych. Działania związane z prowadzeniem polityki miejskiej zostały zawarte w stosownych ustawach oraz dokumentach strategicznych. Odnoszą się zarówno do szczebla administracji centralnej, regionalnej oraz samorządowej.

Słowa kluczowe: polityka miejska, polityka regionalna, rozwój zrównoważony, przestrzeń miejska, jakość życia.

Urban policy in the new paradigm

Abstract

The issue of urban policy is very important, because economic development is focused in cities, new jobs and new innovative solutions arise here. Ensuring sustainable urban development and improved quality of life requires a comprehensive and integrated action ie. that lines with the new paradigm of regional policy. However, urban centers are also the place of economic situation and spatial order problems concentration. Key issues revolve around chaotic building, the environment state, poor financial situation of the inhabitants, and communication problems. Activities related to urban policies are contained in the relevant laws and programming documents. They refer both to the level of central, regional and local authorities.

Keywords: urban policy, regional policy, sustainable development, urban space, quality of life.

Wprowadzenie

Miasta są miejscem lokalizacji nauki i biznesu, koncentracji rozwoju gospodarczego powiązanego z koncentracją przedsiębiorstw, pracowników, wiedzy i ich umiejętności. Czynniki te sprzyjają dynamice wzrostu. Prowadzenie właściwej polityki miejskiej może oddziaływać na kształtowanie rozwoju nie tylko w skali lokalnej, ale także w skali regionalnej i krajowej. Celem badania jest odpowiedź na pytanie w jaki sposób polityka miejska sprzyja rozwojowi miast.

Miasta są obszarami koncentracji problemów społecznych, gospodarczych i przestrzennych. Występujące dysproporcje wewnątrz miast są głębsze niż na poziomie regionalnym. Problemy dotyczą także degradacji tkanki miejskiej, chaotycznego rozproszenia zabudowy, stanu środowiska naturalnego, ubóstwa społeczeństwa, czy problemów komunikacyjnych. Zapewnienie zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich oraz podniesienie jakości życia wymaga ujęcia kompleksowego i zintegrowanego zgodnego z nowym paradygmatem polityki regionalnej.

Nowy paradygmat rozwoju regionalnego został zdefiniowany w trakcie konferencji ministrów rozwoju regionalnego krajów OECD w Paryżu w 2009 roku.¹ Punktem wyjścia w nowym ujęciu polityki regionalnej jest właściwa diagnoza sytuacji i zdefiniowanie problemów, którymi ma zajmować. Potencjał rozwojowy został powiązany z zasobami endogenicznymi wynikającymi z cech danego obszaru.² Wsparcie rozwoju za pomocą polityki regionalnej ma stymulować wewnętrzne czynniki wzrostu. Bardzo istotna jest wiarygodna i szczegółowa informacja na temat specyfiki danego regionu. W nowym paradygmacie instrumenty koncentrują się na rozwoju czynników lokalizacyjnych. Dotyczy to zarówno instrumentów „twardych” przeznaczonych np. na rozwój infrastruktury oraz „miękkich” związanych ze wspomaganiami, np. kapitału społecznego, tworzeniem sieci, rozwojem usług doradczych czy otoczenia biznesowego. Podejmowane działania powinny wynikać z cech charakterystycznych dla danego regionu. Ich uwzględnienie umożliwia wsparcie selektywnych procesów rozwoju. W nowym paradygmacie kluczowe znaczenie

¹ J. Szlachta, *Strategiczne programowanie rozwoju regionalnego, w kierunku krajowego systemu myśli strategicznej w sferze polityki regionalnej*, w: *Nowy paradygmat rozwoju – najnowsze trendy i perspektywy polityki regionalnej*, red. M. Kolczyński, P. Żuber, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2011, s. 28.

² T. G. Grosse, *Krajowa wizja obszarów wiejskich po 2013 r. Zintegrowane podejście do rozwoju*, w: *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020, a strategię rozwoju społeczno-gospodarczego województw*, red. J. Szlachta, J. Woźniak, KPZK PAN, Studia Tom CXXXVII, Warszawa 2011, s. 195.

przypisano regionom i ich specyficznym cechom oraz potencjałowi rozwojowemu. Wzrost roli regionów spowodował decentralizację polityki regionalnej oraz podkreślenie roli terytorium. Zastosowanie wymiaru terytorialnego przyczyniło się do podkreślenia różnorodności trajektorii rozwojowych oraz potrzeby koordynacji. To na danym obszarze powstają unikalne cechy, które determinują przyszłe warunki rozwoju. Poznanie tych cech i zależności funkcjonujących na danym terytorium pozwala precyzyjnie i skutecznie zdefiniować działania oraz zastosować zróżnicowanie podejście, zależne od miejscowych warunków. W ramach tej koncepcji podkreśla się znaczenie jednostek funkcjonalnych wykraczających poza ramy administracyjne, a jednostkami takimi są współczesne miasta.

1. Główne założenia polityki miejskiej

Prowadzenie polityki miejskiej zostało zapisane w ustawie *o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*.³ Obejmuje ono planowane działania administracji rządowej dotyczące polityki miejskiej uwzględniające cele i kierunki określone w średnio-okresowej strategii rozwoju kraju oraz krajowej strategii rozwoju regionalnego. Służy ona celowemu, ukierunkowanemu terytorialnie działaniu państwa na rzecz zrównoważonego rozwoju miast i ich obszarów funkcjonalnych oraz wykorzystaniu ich potencjałów w procesach rozwoju kraju. Prowadzenie zrównoważonego rozwoju wynika z zapisów w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* oraz w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.⁴

Polityka miejska nawiązuje do strategicznych dokumentów rządowych. Uwzględnia horyzont czasowy unijnej perspektywy finansowej na lata 2014-2020. Polityka miejska sprzyja optymalizacji sposobu wdrażania funduszy unijnych. Jest podstawą tworzenia warunków do integracji i koordynacji różnych polityk, programów rozwoju, programów operacyjnych realizowanych na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym. Głównymi podmiotami i adresatami są instytucje rządowe, jednostki samorządu terytorialnego, mieszkańcy miast i organizacje je zrzeszające, podmioty ze sfery biznesu, nauki oraz podmioty reprezentujące obszary funkcjonalne miast np. stowarzyszenia.

Rozwój i funkcjonowanie miast jest zagadnieniem niezwykle złożonym, wymagającym kompleksowego i zintegrowanego podejścia. Wyzwania i problemy

³ Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, Dziennik Ustaw z 2009, nr 84, poz. 712.

⁴ Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dziennik Ustaw z 2003, nr 80, poz. 707.

związane z gospodarką, społeczeństwem, infrastrukturą, środowiskiem przenikają się i wpływają na siebie tworząc skomplikowaną i wielowątkową strukturę. Współczesna polityka regionalna jest prowadzona w sposób silnie ukierunkowany terytorialnie, odpowiadający na potrzeby danego terytorium, bazujący na wewnętrznych potencjałach rozwojowych, zasobach i wiedzy. Powinna jednocześnie umożliwiać realizację działań odpowiadających na wyzwania i precyzyjnie dostosowywać się do lokalnych uwarunkowań. Konsekwencją uwzględnienia ukierunkowanej terytorialnie polityki rozwoju jest uwzględnienie obszarów miast jako terenów o specyficznych problemach i wyzwaniach. Polityka miejska jest zgodna z nowym paradygmatem polityki rozwoju regionalnego.

Podstawą polityki miejskiej jest *Traktat Lizboński*⁵, który wprowadził wymiar terytorialny jako równorzędny z wymiarem gospodarczym i społecznym. Wymiar terytorialny z uwzględnieniem miast zawarty został również w *Strategii Europa 2020*⁶, a zrównoważony rozwój miast europejskich stał się przedmiotem *Karty Lipskiej*⁷. Jest to dokument Unii Europejskiej, w którym zawarte zostały wspólne zasady zrównoważonego rozwoju miast. Ministrowie państw członkowskich zobowiązali się do podjęcia debaty publicznej na temat przyszłości miast europejskich, zintegrowanego podejścia do rozwoju miast oraz wzmocnienia odpowiednich struktur i promowania zrównoważonego terytorium opartego na policentrycznej sieci osadniczej. W dokumencie zakłada się zaangażowanie wielu podmiotów w celu większej koordynacji, efektywności oraz synergii działań. Według *Karty* polityka miejska jest procesem, w ramach którego następuje koordynacja kluczowych obszarów z punktu widzenia przestrzeni, przedmiotu działania oraz czasu. Niezbędne jest zaangażowanie podmiotów gospodarczych, zainteresowanych stron oraz społeczeństwa. Zdaniem autorów *Karty* polityka zintegrowanego rozwoju miejskiego jest podstawowym warunkiem wdrażania strategii zrównoważonego rozwoju UE. W efekcie połączenia wiedzy i ograniczonych funduszy publicznych można osiągnąć poprawę efektywności wydatkowania środków. Celem jest osiągnięcie równorzędnego partnerstwa pomiędzy miastami, a obszarami wiejskimi oraz pomiędzy małymi, średnimi i dużymi miastami w regionach miejskich i aglomeracjach. Zgodnie z dokumentem miasta powinny stać się ośrodkami rozwoju

⁵ *Traktat z Lizbony*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, Tom 50, Bruksela 2007.

⁶ *Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Komunikat Komisji KOM (2010) 2020 wersja ostateczna, Bruksela 2010, <http://eur-lex.europa.eu/>, [data dostępu 1.03. 2015].

⁷ *Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich*, przyjęta z okazji nieformalnego spotkania ministrów w sprawie rozwoju miast i spójności terytorialnej w Lipsku, w dniach 24-25 maja 2007 r., www.mir.gov.pl/aktualnosc [data dostępu 1.03. 2015].

regionów miejskich i przyjąć odpowiedzialność za spójność terytorialną. Wśród polskich dokumentów kluczową rolę w kształtowaniu polityki miejskiej odgrywają *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, miasta, obszary wiejskie*⁸ oraz *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*⁹.

2. Wyzwania dla polityki miejskiej

Rola jaką ma do spełniania ośrodek miejski wynika z jego wielkości, położenia, pełnionych funkcji oraz innych czynników charakterystycznych dla danego regionu. Miasta są centrami rozwoju polskiej gospodarki, w ich ramach powstają miejsca pracy. Niestety polskie miasta odznaczają się słabym zaawansowaniem rozwoju funkcji metropolitalnych, związanych ze sferą przedsiębiorczości i finansów. Występuje również słabe wykształcenie funkcji badawczo-rozwojowych, niski poziom innowacyjności oraz rozwoju zaawansowanego technologicznie przemysłu. Obserwuje się niski poziom powiązań funkcjonalnych pomiędzy poszczególnymi miastami, brak wspólnej działalności na rynku inwestycyjnym oraz słabą koordynację zarządzania na miejskich obszarach funkcjonalnych.¹⁰ W warunkach polskich ukształtował się korzystny policentryczny model osadnictwa, jednak zauważany jest zbyt niski poziom rozwoju niektórych ośrodków regionalnych, subregionalnych i lokalnych.¹¹ Zjawiska te powodują występowanie depopulacji (wyjazdy za granicę lub do większych ośrodków w regionie, czy też do ośrodków metropolitalnych). Główną przyczyną jest bezrobocie strukturalne oraz niski poziom aktywności gospodarczej i inwestycyjnej.¹²

W wyniku tych zjawisk następuje na pewnych obszarach kumulacja negatywnych skutków społeczno-gospodarczych, przestrzennych i środowiskowych połączonych z degradacją fizyczną zabudowy. Postępująca degradacja techniczna, gospodarcza, społeczna i środowiskowa obszarów zurbanizowanych przekłada się na pogorszenie

⁸ *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, miasta, obszary wiejskie*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010.

⁹ *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2011.

¹⁰ Geodecki T., Gorzelak G., Górniak J., Hausner J., Mazur S., Szlachta J., Zaleski J., *Kurs na innowacje. Jak wyprowadzić Polskę z rozwojowego dryfu?*, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków 2012, s. 41.

¹¹ *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju*, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa 2013, s. 27.

¹² *Przeglądy terytorialne OECD. Polska*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008, s. 50.

jakości życia mieszkańców, a w konsekwencji prowadzi do zmniejszenia atrakcyjności miasta. Wpływa to również na obniżenie pozycji konkurencyjnej miast.

Jednym z wyzwań jest poprawa ładu przestrzennego na obszarach zurbanizowanych. Szczególne działania są niezbędne w odniesieniu do niespójnego kształtowania centrów miejskich, zabudowy obszarów zagrożonych powodzią, niskim standardem urbanistycznym wznoszonych budynków oraz degradacji obszarów o wysokiej jakości przestrzeni publicznej. Obszary podmiejskie podlegają zjawisku żywiołowej urbanizacji i rosnącego chaosu przestrzennego. Proces ten prowadzi do degradacji środowiska przyrodniczego, zwiększenia zanieczyszczenia powietrza, niewydolności układów komunikacyjnych oraz utraty atrakcyjności miejsc rekreacyjnych i inwestycyjnych.

3. Cele i zasady prowadzenia polityki miejskiej

Strategicznym celem polityki miejskiej jest wzmocnienie zdolności miast i obszarów zurbanizowanych do zrównoważonego rozwoju i tworzenia miejsc pracy oraz poprawy jakości życia mieszkańców. Miasta, zgodnie z nowym paradygmatem polityki regionalnej, są postrzegane jako źródła generowania wzrostu gospodarczego i tworzenia miejsc pracy. Należy zauważyć nową jakość celu jaką jest poprawa jakości życia mieszkańców, w której kluczowe miejsce zajmują: harmonijny rozwój przestrzeni miejskiej oraz wysoki poziom jakości usług publicznych. Miasto ma być dobrym miejscem do życia z którym mieszkańcy się utożsamiają. Cel ogólny polityki miejskiej jest podzielony na cele szczegółowe:

1. Miasto konkurencyjne. Zasadniczym problemem jest poprawa konkurencyjności i zdolności głównych ośrodków miejskich do kreowania rozwoju, wzrostu i zatrudnienia. Kluczową pozycję zajmują ośrodki wojewódzkie ze swymi obszarami funkcjonalnymi. Dysponują największym potencjałem rozwojowym, który może przyczynić się do zwiększenia konkurencyjności międzynarodowej i poprawy siły gospodarczej regionów. Uwzględnia się rozwój funkcji metropolitalnych w wymiarze gospodarczym, społecznym oraz naukowym. W polityce miejskiej podkreśla się wagę wzrostu innowacyjności i powstawanie „zielonych” ośrodków zapewniających wysoką jakość życia. Poprawa konkurencyjności międzynarodowej powinna odbywać się poprzez stymulowanie wzrostu innowacyjności przedsiębiorstw za pomocą rozwijania współpracy pomiędzy nauką i biznesem, wzmocnienia potencjału naukowego szkół wyższych i poprawienia jakości kształcenia. Poprawa konkurencyjności może odbywać się za pomocą rozwijania powiązań pomiędzy poszczególnymi ośrodkami, współpracy z ośrodkami zagranicznymi oraz rozwojem powiązań z obszarem funkcjonalnym dla danego

ośrodka. Drogą do podniesienia konkurencyjności będzie też stopniowe kształtowanie systemu zarządzania całymi obszarami funkcjonalnymi, co może sprzyjać synergicznemu wykorzystaniu potencjałów całych obszarów zurbanizowanych. Zasadnicze znaczenie ma kształtowanie form współpracy samorządów w ramach miejskich obszarów funkcjonalnych. Obszary funkcjonalne miast składają się z dużej liczby jednostek administracyjnych. Samorząd każdej gminy realizuje swoje zadania samodzielnie. Dotyczy to również planowania i prowadzenia polityki rozwoju, które często odbywają się bez konsultacji z sąsiednimi gminami. Istniejące regulacje pozwalające na tworzenie związków, stowarzyszeń czy porozumień są niewystarczające. Podjęcie takich działań ma szczególne znaczenie dla rozwoju sieci transportowej w celu poprawy systemu na obszarach funkcjonalnych miast. Wzrost konkurencyjności i atrakcyjności ma szczególne znaczenie dla rozwoju inwestycji zewnętrznych oraz utrzymania i przyciągnięcia wysokiej klasy specjalistów. Wspieranie najważniejszych ośrodków w regionie może przyczynić się do wspierania konkurencyjności całych obszarów.

2. Miasto silne. Szczególnie istotne jest wspomaganie rozwoju subregionalnych i lokalnych ośrodków miejskich, przede wszystkim na obszarach problemowych polityki regionalnej (w tym na niektórych obszarach wiejskich), które poprzez wzmacnianie ich funkcji może przeciwdziałać upadkowi ekonomicznemu. Zasadniczym celem polityki miejskiej w odniesieniu do tego typu ośrodków jest wzmocnienie ich siły gospodarczej wynikającej z maksymalnego wykorzystania lokalnych potencjałów wynikających z zasobów, położenia, atrakcyjności turystycznej czy tradycji przemysłowych. Sprzyjać tym procesom ma rozwijanie i absorpcja innowacji zarówno w tradycyjnych, funkcjonujących na lokalnym rynku gałęziach przemysłu, jak i nowych branżach. Kreowanie pożądanych zmian połączone jest z koniecznością rozwijania zasobów kapitału ludzkiego, przyciąganiem nowych pracowników o wysokim poziomie kwalifikacji.¹³ W odniesieniu do kapitału ludzkiego w wymiarze horyzontalnych polityk publicznych występuje konieczność odpowiedzi na wyzwania demograficzne związane ze zjawiskiem depopulacji średnich i małych miast. Polityka miejska w tym miejscu wskazuje na konieczność zapewnienia dostępności wysokiej jakości usług publicznych we wszystkich miastach Polski, aby stały się one atrakcyjnymi miejscami do zamieszkania. Jedną z dróg jest integracja przestrzenna tych miast

¹³ Geodecki T., Gorzelak G., Górniak J., Hausner J., Mazur S., Szlachta J., Zaleski J., *Kurs na innowacje. Jak wyprowadzić Polskę z rozwojowego dryfu?*, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków 2012, s. 34.

z otaczającymi gminami. Jednocześnie niezbędna jest poprawa spójności wewnętrznej regionów z równoczesnym podnoszeniem stopnia dostępności transportowej. Ponadto ośrodki subregionalne i lokalne powinny uwzględniać aspekt rozwoju otaczających je obszarów wiejskich. Sprzyjać temu może poprawa w zakresie usług publicznych m.in. edukacyjnych oraz wspieranie dywersyfikacji gospodarczej tych miast. Zaliczamy tu również kształtowanie lokalnych rynków pracy poprzez poszukiwanie regionalnych specjalizacji.

3. Miasto spójne. Związane jest z odbudową zdolności do rozwoju poprzez rewitalizację zdegradowanych społecznie, ekonomicznie i fizycznie obszarów miejskich. Konieczność podjęcia działań tego typu wynika z występowania degradacji fizycznej, społecznej i gospodarczej fragmentów miast. Rewitalizacja ma na celu zmianę lub wzmocnienie struktury danego obszaru. W wyniku podjętych działań otrzymujemy poprawę jakości życia mieszkańców oraz przywrócenie aktywności gospodarczej i społecznej. Celem ogólnym jest wyprowadzenie z kryzysu dzielnic i miast w sposób skoncentrowany i efektywny. Prowadzenie odnowy poszczególnych dzielnic powinno stanowić element całościowej polityki rozwoju miasta, która powinna opierać się na wizji stanu docelowego. Celem polityki miejskiej w zakresie rewitalizacji jest wypracowanie skutecznych mechanizmów koordynowania i integrowania zadań i działań poszczególnych podmiotów w przygotowaniu i prowadzeniu kompleksowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Polityka ta ma wspierać merytorycznie samorządy miejskie. Istotnym elementem działań jest wypracowanie mechanizmów powszechnego zaangażowania podmiotów i kapitału prywatnego w realizację zadań związanych z odnową miast.
4. Miasto zwarte i zrównoważone. Kluczowe znaczenie ma wspieranie zrównoważonego rozwoju ośrodków miejskich, w tym przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom niekontrolowanej suburbanizacji. Celem tych działań jest skoordynowane dążenie do osiągnięcia ładu przestrzennego, ochrona środowiska oraz adaptacja do zmian klimatu. Istotne znaczenie ma realizacja koncepcji miasta zwanego zwartego będąca odpowiedzią na chaotyczny rozwój rozproszonej zabudowy. Rozwiązaniem dla procesów suburbanizacyjnych i dezurbanizacyjnych jest poprawa jakości i warunków planowania przestrzennego oraz wspieranie współpracy gmin w ramach obszarów funkcjonalnych w zakresie planowania przestrzennego oraz wypracowanie mechanizmów naprawy nieefektywnie zagospodarowanych obszarów.
5. Miasto sprawne. Szczególnie istotne jest stworzenie warunków dla skutecznego, efektywnego i partnerskiego zarządzania rozwojem na obszarach miejskich, w tym

w szczególności na obszarach metropolitalnych.¹⁴ Celem polityki miejskiej w tym obszarze jest tworzenie instytucjonalnych (organizacyjnych) i prawnych warunków dla efektywnego i skutecznego prowadzenia polityki rozwoju miast. Ze względu na funkcjonalne postrzeganie obszarów miejskich kluczowe znaczenie zostało przypisane wypracowaniu współpracy między poszczególnymi samorządami. W wyniku wspólnego działania możliwe jest osiągnięcie bardziej adekwatnego i efektywnego planowania oraz zapewnienie wyższego poziomu usług publicznych. Kolejnym działaniem mającym na celu usprawnienie zarządzania miastem jest rozwijanie mechanizmów partycypacji społecznej we wszystkich aspektach funkcjonowania miasta. Zasadnicze znaczenie ma ukształtowanie partnerskiego udziału społeczeństwa w określaniu wizji rozwoju miasta oraz realizacji poszczególnych działań w mieście.

Polityka miejska prowadzona jest zgodnie z zasadami polityki regionalnej określonymi w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, miasta, obszary wiejskie*. Polityka ta jest elementem dwóch krajowych polityk: regionalnej i przestrzennej. Jej cele, zadania i instrumenty są ściśle powiązane i podporządkowane celom polityki rozwoju regionalnego.

Polityka miejska jest wyrazem zintegrowanego podejścia terytorialnego i jego uzupełnieniem w wymiarze miejskim. Dzięki niej możliwe jest lepsze wykorzystanie ukrytych czy niewłaściwie dotąd wykorzystywanych zasobów i specyficznych potencjałów. Polityka miejska kształtuje optymalne warunki dla realizacji celów rozwojowych obszarów miejskich mających znaczenie dla całej gospodarki. Zintegrowane podejście terytorialne wymusza realizację przedsięwzięć w sposób skoordynowany, komplementarny i prowadzący do synergii oraz podejście do obszarów miejskich w sposób funkcjonalny. Jest to zgodne z nowym paradygmatem polityki regionalnej.

W polityce miejskiej przyjęto zasadę wielopoziomowego zarządzania polegającą na ścisłej współpracy i koordynacji działań między rządem (administracją rządową), samorządami województw i samorządami lokalnymi w układzie pionowym oraz między jednostkami samorządu terytorialnego i innymi podmiotami w układzie poziomym. Głównym celem jest zapewnienie właściwej realizacji interesu publicznego, który powinien być rozumiany szeroko, a nie jako interes poszczególnych organów władzy

¹⁴ T. Parteka, *Komplementarność strategicznego planowania regionalnego kraju i województw*, w: *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020, a strategię rozwoju społeczno-gospodarczego województw*, red. J. Szlachta, J. Woźniak, KPZK PAN, Studia Tom CXXXVII, Warszawa 2011, s. 157.

publicznej. Jeśli polityka miejska jest prowadzona w sposób właściwy to zapewnia koordynację współpracy samorządów na obszarach funkcjonalnych miast oraz między samorządem terytorialnym, a administracją rządową.

4. Główne obszary w polityce miejskiej

Jakość życia. W polityce miejskiej przyznano istotne miejsce jakości życia. Pojęcie to odnosi się do dobrobytu człowieka, zawiera w sobie subiektywne i obiektywne strony tego zagadnienia. Jakość życia miejskiego definiują indywidualne potrzeby i publiczna polityka skierowana na funkcjonowanie miast.¹⁵ Jakość życia w mieście określana jest przez dostęp do wysokiej jakości usług publicznych, rynku pracy oferującego bogatą i zróżnicowaną podaż, możliwości atrakcyjnego spędzania wolnego czasu, oferty dydaktycznej na wysokim poziomie. W przypadku niskiej jakości życia następuje odpływ najaktywniejszej części społeczeństwa.

W polskiej rzeczywistości jakość życia miejskiego zależy głównie od lokalizacji i wielkości miasta. W największych miastach kluczowe znaczenie ma stan środowiska – zwłaszcza zanieczyszczenie powietrza czy korki uliczne. W przypadku mniejszych ośrodków miejskich zasadnicze znaczenie ma brak miejsc pracy i problemy związane z wyludnianiem się miast. Niezależnie od wielkości decydujący jest dostęp i poziom jakości usług publicznych, zasięg ubóstwa, degradacja tkanki miejskiej oraz problem chaosu przestrzennego.

Pomiar statystyczny jakości życia uwzględnia dwa wymiary:

- warunki obiektywne – materialny poziom życia, edukację, aktywność ekonomiczną, czas wolny i relacje społeczne, osobiste bezpieczeństwo, jakość państwa, zdolność do zapewnienia podstawowych praw, jakość środowiska naturalnego oraz poziom rozwoju infrastruktury,
- warunki subiektywne – definiowane są jako dobrostan w skład którego zalicza się satysfakcję jaką ludzie czerpią z różnych aspektów życia jako całości, samopoczucie psychiczne i odczuwalne stany emocjonalne.

Celem rozwoju społeczno-ekonomicznego jest satysfakcja czerpana przez ludzi z dokonujących się zmian. Najbardziej adekwatnymi miernikami stopnia zadowolenia są oceny dokonywane bezpośrednio przez samych zainteresowanych. Bardzo trudne lub wręcz niemożliwe, jest dokonanie tzw. obiektywnego pomiaru wielu elementów składających się na jakość życia. Dotyczy to m.in. oceny stopnia zaspokojenia potrzeb

¹⁵ *Jakość życia w Polsce. Edycja 2014*, Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2014, s. 5.

wyższego rzędu, związanych np. z relacjami międzyludzkimi czy stylem życia. Wiedza o społecznym postrzeganiu warunków życia, stanach emocjonalnych i o satysfakcji społecznej może mieć duże znaczenie praktyczne w planowaniu konkretnych działań w zakresie polityki społeczno-ekonomicznej. Często bowiem to odczuwany – relatywizowany w stosunku do innych osób lub odnoszący się do przeszłości – a nie obiektywny poziom życia, decyduje o postawach i zachowaniach jednostek w sferze życia osobistego i publicznego. Poczucie zbyt dużego dysonansu między odczuwanym poziomem zaspokojenia potrzeb, a aspiracjami, generować może różnego rodzaju działania adaptacyjne.¹⁶

Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego z 2013 r. zadowolonych z życia było od ok. 72% do 77% mieszkańców największych miast. W miastach o co najmniej 500 tys. mieszkańców w dobrym samopoczuciu było ok. 12% mieszkańców i ok. 15% w ośrodkach poniżej 100 tys. mieszkańców. Biorąc pod uwagę zróżnicowanie ze względu na poziom wykształcenia, odsetek osób zadowolonych z życia wynosił od ok. 65% wśród osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym do prawie 87% – wśród osób z wykształceniem wyższym. Najbardziej zadowolone ze swojego życia były osoby pracujące na wyższych stanowiskach kierowniczych (kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy) oraz grupa specjalistów (ok. 84-85%). Grupami zawodowymi, wśród których odnotowano najmniej osób zadowolonych były grupy: pracowników przy pracach prostych, rolników, ogrodników, leśników i rybaków oraz robotników przemysłowych i rzemieślników (od ok. 57% do ok. 69%). Omawiane wcześniej czynniki – wiek, poziom wykształcenia, zawód – wiążą się z aktywnością ekonomiczną. Wyniki badania wskazują, iż rodzaj aktywności wyraźnie różnicuje poziom satysfakcji życiowej. Najbardziej zadowoleni ze swojego życia byli uczniowie i studenci (ok. 88%) oraz osoby pracujące poza rolnictwem – zarówno pracownicy najemni, jak i pracujący na rachunek własny (ok. 82%). Najmniej zadowolone ze swojego życia były osoby utrzymujące się z rent inwalidzkich (ok. 52%) oraz osoby bezrobotne (ok. 56%).¹⁷

Poprawa jakości życia może wynikać z:

- działań związanych ze zrównoważonym rozwojem miast,
- tworzeniem publicznych polityk ze szczególnym uwzględnieniem jakości życia w ośrodkach miejskich,

¹⁶ A. Szukiełojć-Bieńkuńska, T. Walczak, *Statystyczny pomiar postępu społeczno-gospodarczego w zmieniającym się świecie*, „Wiadomości Statystyczne”, Warszawa 2011, nr 7/8.

¹⁷ *Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Łodzi, Studia i Analizy Statystyczne, Warszawa 2013, s. 9.

- kształtowania przestrzeni miast przyczyniającej się do zwiększenia dostępności, atrakcyjności i łatwości funkcjonowania w życiu codziennym.

Przestrzeń miejska. W polskiej przestrzeni miejskiej zachodzą niekorzystne zjawiska związane ze spadkiem atrakcyjności. Prowadzi to do częściowego przemieszczania się ludności do strefy podmiejskiej, gdzie następuje rozproszenie zabudowy mieszkaniowej. Zjawiskom tym towarzyszy słabość systemu funkcjonowania planowania przestrzennego oraz brak sformalizowanej przez władze miejskie wizji zagospodarowania obszarów miejskich. Sytuacja taka umożliwia prowadzenie indywidualnych i komercyjnych inwestycji na obszarach nieobjętych planem miejscowym na podstawie decyzji administracyjnych. Funkcjonowanie rozproszonej zabudowy prowadzi do wysokich kosztów realizacji i utrzymania infrastruktury. Koszty te ponoszone są przez samorządy. Niezwykle groźna dla środowiska jest fragmentacja naturalnych układów przyrodniczych oraz korytarzy przewietrzających miasta. Niekorzystnym zjawiskiem jest chaos przestrzenny i wizualny, który przyczynia się po części do negatywnego obrazu wielu polskich miast. Problemem jest również dostępność przestrzeni publicznej dla mieszkańców.¹⁸

Podjęte działania przeciwdziałające niekorzystnym zjawiskom dotyczą poprawy systemu planowania przestrzennego oraz zwiększenia roli władz miejskich w kształtowaniu przestrzeni. Jest to szczególnie istotne dla obszarów atrakcyjnych inwestycyjnie. Do roli władz należy przestrzeganie zgodności podejmowanych przedsięwzięć ze strategią rozwoju danego obszaru. Władze samorządowe są odpowiedzialne za przywrócenie ładu przestrzennego polskich miast. Tworzą wizję zagospodarowania przestrzeni. Drogą do sukcesu może być konsekwentna polityka przestrzenna miasta, prowadzona w stałym kontakcie z mieszkańcami i właścicielami nieruchomości. Stabilna i długotrwała wizja zagospodarowania przestrzeni jest istotna dla mieszkańców, jak i przyszłych inwestorów.¹⁹

Docelowo działania powinny prowadzić do miasta o zwartej zabudowie z wysoką jakością przestrzeni, racjonalnie gospodarującego zasobami, estetycznego, przyjaznego i wygodnego dla mieszkańców, które zapewnia wysoką jakość życia. W planowanym rozwoju miasta należy uwzględnić policentryczną strukturę, przyjmującą formę gęstej

¹⁸ J. Parysek, *Rozwój zrównoważony miast w kontekście współczesnej polskiej urbanizacji: aspekty przestrzenne*, w: *Studia Miejskie*, Katedra Geografii Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Wydział Ekonomiczny, Uniwersytet Opolski, Opole 2013, s. 17.

¹⁹ *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012, s. 59.

i wielofunkcyjnej zabudowy miejskiej, z dobrze wykształconym systemem komunikacji pieszej, rowerowej oraz publicznej.

Ograniczenie rozlewania się zabudowy łączy się z formułowaniem polityki racjonalnego kształtowania rozwoju przestrzennego miasta. Jednym z rozwiązań mogłoby być strefowanie zabudowy. Wyznaczenie stabilnych granic miasta powinno być połączone z zapewnieniem wyposażenia w infrastrukturę, w tym połączenia z transportem publicznym. Inwestycje powinny skupiać się w wyznaczonych planistycznie strefach dobrze dostępnych komunikacyjnie, przy jednoczesnej ochronie cennych krajobrazowo i kulturowo obszarów. Przy takim ujęciu kluczowe miejsce należy przyznać modernizacji infrastruktury oraz tworzeniu warunków do podnoszenia standardu istniejącej zabudowy. Istotnym instrumentem jest kompleksowa rewitalizacja fragmentów miasta. Konieczne jest stworzenie korzystnych warunków sprzyjających takim działaniom.

Ponadto przestrzeń śródmiejska powinna być kształtowana tak, aby prowadziła do zwiększania atrakcyjności i różnorodności form aktywności. Zwiększanie odsetka osób zamieszkających w centrum przyczynia się do poprawy efektywności wydatkowania środków publicznych na infrastrukturę i usługi publiczne. Rozbudowa sieci dróg ekspresowych i autostrad ułatwia dostęp do dużych miast, ale jednocześnie może sprzyjać rozszerzeniu obszarów zagrożonych suburbanizacją. Zwiększenie dostępności poprzez rozbudowę sieci drogowej jest jednym z celów polityki przestrzennej i regionalnej kraju, jednak należy unikać zbytniego rozproszenia zabudowy i rozlewania się miast.

W ramach kształtowania przestrzeni władze powinny popierać lub inicjować projekty zakładające zróżnicowane użytkowanie terenów, gdyż wielofunkcyjne przestrzenie i obszary sprzyjające trwałemu i zrównoważonemu użytkowaniu terenu podnoszą jego atrakcyjność. Sprzyja temu tworzenie lokalnych centrów, w których następuje skupienie obiektów usługowych i rekreacyjnych. Centra te powinny być połączone siatką transportu publicznego.²⁰

Władze miejskie mają za zadanie wyznaczać obszary do realizacji dużych projektów urbanistycznych w lokalizacjach priorytetowych z punktu widzenia rozwoju ośrodka miejskiego. Strategiczne przedsięwzięcia powinny być planowane w powiązaniu z istniejącą strukturą funkcjonalno-przestrzenną miasta zwłaszcza, że mogą stać się impulsem rozwojowym. W polskiej rzeczywistość szczególną rolę do spełnienia mają obszary w pobliżu dworców kolejowych, które mogą stać się strefami miejskimi nowego

²⁰ *Wspólna przestrzeń, wspólne dobro. Dobre praktyki w kształtowaniu ładu przestrzennego*, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa 2014, s. 62.

typu, łączącymi funkcje węzłów komunikacyjnych, przestrzeni i obiektów publicznych z obiektami komercyjnymi o zróżnicowanych funkcjach.

W przypadku chaotycznej zabudowy o rozproszonym charakterze niezbędne są aktywne działania władz samorządowych, aby dążyć do naprawy negatywnych skutków żywiołowych procesów. Występuje w tym przypadku wysoki stopień złożoności problemów w powiązaniu ze strukturą własnościową oraz wysokimi kosztami zmian. Podejmowanie działań musi być powiązane z udziałem partycypacji społecznej. Planowane prace powinny uwzględniać rozwój niezbędnej infrastruktury, zagęszczenie zabudowy oraz poprawę jakości świadczonych usług. W zakres prac mogą wchodzić działania związane z tworzeniem optymalnej siatki ulic, zwiększeniem możliwości i bezpieczeństwa ruchu pieszego, tworzeniem bezpiecznej sieci dróg rowerowych oraz rozbudową transportu miejskiego. Poprawa sytuacji zależy będzie również od skuteczności przeciwdziałania zjawiskom negatywnym np. działań niezgodnych z prawem (np. samowolne wyburzenia).

Partycypacja społeczna. Udział mieszkańców w prowadzeniu polityki miejskiej staje się coraz powszechniejszy. Bywa, że wynika z potrzeb, które ujawniają się w sytuacji konfliktowej lub w momencie, gdy nie jest brany pod uwagę głos mieszkańców. Jednak coraz częściej władze widzą korzyści wynikające z dialogu ze społeczeństwem. Ponad trzy czwarte (77%) ankietowanych w formie wywiadów podziela pogląd, że działając razem, można przyczynić się do rozwiązania niektórych problemów swojego środowiska, czy społeczności lokalnej.²¹

Rozwój szerszej partycypacji społecznej utrudnia niski poziom zaufania Polaków do rządzących, zarówno władz centralnych, jak i samorządowych. Aby uruchomić procesy większego udziału społecznego niezbędne jest zwiększenie stopnia zaufania do instytucji publicznych. Zbudowanie zaufania i włączenie społeczeństw niesie ze sobą szereg korzyści:

- poprawę współpracy pomiędzy aktorami miejskimi, tworzenie społeczeństwa obywatelskiego,
- zwiększenie poczucia odpowiedzialności za miejsce zamieszkania, wzmocnienie potencjału rozwojowego danego obszaru poprzez lepsze wspólne planowanie przyszłości,

²¹ *Aktywność społeczna Polaków*, Komunikat z badań CEBOS nr 60, Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2014, s. 3.

- poprawę jakości zarządzania miastem, lepszą realizację potrzeb mieszkańców, łatwiejsze rozwiązywanie bieżących problemów oraz łatwiejszą akceptację niezbędnych zmian,
- znajomość szerszego kontekstu działań i większą akceptację przejściowych trudności,
- poznanie zagadnień związanych z zarządzaniem miastem, zrozumienie uwarunkowań.

Władze widzą partycypację jako proces wydłużający podejmowanie decyzji. Jednak dzięki podejmowaniu dialogu otrzymujemy szybsze i efektywniejsze wdrażanie projektów poprzez uprzednie uzgodnienia obu stron. Z kolei mieszkańcy uczestnicząc w planowaniu i realizacji projektów miejskich mogą mieszkać w bezpiecznym, funkcjonalnym i odpowiadającym ich potrzebom mieście. Szersza partycypacja społeczna przyczynia się do wzrostu jakości życia.²² Udział obywateli jest zgodny z zasadą pomocniczości zakładającą aktywną współpracę i umożliwienie mieszkańcom możliwości podejmowania działań. Ważnym czynnikiem budującym realną partycypację społeczną i zaufanie mieszkańców do władz jest transparentność działań np. za pomocą informowania w jaki sposób podejmowane są decyzje inwestycyjne.²³ Współpraca powinna być prowadzona na wszystkich etapach projektu. Może przybierać różne formy: kontaktów indywidualnych, oddolnych inicjatyw związanych na rzecz rozwiązania konkretnych kwestii, czy w formie zinstytucjonalizowanych organizacji pozarządowych.²⁴ Prowadzenie procesu partycypacji wymaga przestrzegania następujących zasad:

- musi być procesem włączającym, otwartym i pozwalającym obywatelom na realne branie udziału w procesach decyzyjnych,
- należy włączyć jak najszersze grupy obywateli, jednak dobranych merytorycznie do danej kwestii, należy również w każdym przypadku zastosować właściwą formę komunikacji,
- komunikacja musi mieć aktywny charakter aby umożliwiała informowanie, uzyskiwanie opinii, ale również korzystanie z wiedzy i zaangażowania mieszkańców,

²² *Strategia Sprawne Państwo 2020*, Uchwała Rady Ministrów nr 17 z dnia 12 lutego 2013 r., Monitor Polski, Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej, 2013, poz. 136.

²³ Olejniczak K., Domaradzka A., Krzewski A., Ledzion B., Widła Ł., *Polskie ministerstwa jako organizacje uczące się*, Raporty i analizy EUROREG nr1, Warszawa 2010, s. 36.

²⁴ Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Dziennik Ustaw z 2014 r., poz. 1118.

- istotny jest język komunikacji, przekazywana informacja powinna być rzetelna, aktualna, zrozumiała, odnosząca się do wszystkich aspektów sprawy,
- wzajemne relacje powinny charakteryzować się aktywnym podejściem do procesu komunikacji przez wszystkie zainteresowane strony.

Podstawową formą partycypacji społecznej są konsultacje. Jest to proces w czasie którego władze przedstawiają obywatelom swoje plany, które będą miały wpływ na życie mieszkańców i jednocześnie poznają opinię społeczności lokalnej.²⁵ W procesie partycypacji społecznej stosuje się następujące instrumenty:

- inicjatywy wzbogacające ustrój samorządu np. budżety obywatelskie, obywatelską inicjatywę ustawodawczą,
- narzędzia budujące dialog i zacieśnianie współpracy poprzez portale internetowe, spotkania, dni otwarte, badania ankietowe czy warsztaty.

Kluczowe dla procesu partycypacji jest działanie zapewniające równowagę pomiędzy szerokim zaangażowaniem mieszkańców w planowaniu i zarządzaniu rozwojem miasta, a zachowaniem decyzji o charakterze ostatecznych rozstrzygnięć po stronie przedstawicieli władz, gdyż to oni odpowiadają za podjęte decyzje.

Zakończenie

Wprowadzenie w Polsce ukierunkowanej terytorialnie polityki rozwoju, zgodnej z nowym paradygmatem polityki regionalnej, zwraca szczególną uwagę na rolę miast. Skupiają one na swym obszarze ośrodki nauki i biznesu, stając się tym samym centrami kreowania rozwoju gospodarczego. Wspieranie rozwoju miast dzięki prowadzeniu odpowiedniej polityki regionalnej i przestrzennej sprzyja powstawaniu centrów rozwoju, które korzystnie oddziałują na skalę lokalną, jak też regionalną. Celem polityki miejskiej jest pełne wykorzystanie zasobów prowadzące do zwiększenia konkurencyjności. Z poprawą konkurencyjności łączy się potrzeba stymulowania wzrostu innowacyjności przedsiębiorstw poprzez rozwijanie współpracy między nauką i biznesem. Istotne działania łączą się z potrzebą wzmocnienia wymiaru miejskiego w ramach innych polityk publicznych.

W miastach zachodzą również niekorzystne zjawiska związane z problemami natury społecznej, gospodarczej i przestrzennej. Wewnątrz ośrodków miejskich występują często większe dysproporcje niż w skali regionalnej. Zauważalna jest degradacja tkanki miejskiej oraz problemy związane z procesami urbanizacyjnymi, takimi jak: nieplanowa

²⁵ M. Czornik, *Miasto. Ekonomiczne aspekty funkcjonowania*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. K. Adamieckiego w Katowicach, Katowice 2004, s. 41.

zabudowa, stan środowiska naturalnego czy trudności komunikacyjne. Rozwiązanie problemów wymaga kompleksowego i zintegrowanego podejścia. Eliminuje ono negatywne skutki, jakie mogą wystąpić w efekcie wzajemnego oddziaływania różnych podmiotów. Ponadto takie rozwiązanie zwiększa efektywność działania wszystkich aktorów. Sprzyja wykorzystaniu ukrytych lub niewłaściwie dotychczas wykorzystanych zasobów oraz specyfiki obszaru. Wprowadzenie takich działań umożliwia również osiągnięcie efektu synergii, sprzyja ponadto podniesieniu skuteczności planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego w ramach danego obszaru funkcjonalnego. Pożądane efekty może przynieść stworzenie systemu zarządzania całymi obszarami funkcjonalnymi, co może zwiększyć synergię wykorzystania potencjałów. Prowadzenie polityki miejskiej przyczynia się do wprowadzania zasady wielopoziomowego zarządzania przez urzeczywistnienie współpracy szczebla administracji rządowej, samorządów wojewódzkich i lokalnych (w układzie pionowym) oraz sąsiadujących ze sobą jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych i społecznych (w układzie poziomym). Kluczowe znaczenie ma takie określenie interesu społecznego, aby był wspólny dla wszystkich zainteresowanych.

Bibliografia

- Aktywność społeczna Polaków*, Komunikat z badań CEBOS nr 60, Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2014.
- Czornik M., *Miasto. Ekonomiczne aspekty funkcjonowania*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. K. Adamieckiego w Katowicach, Katowice 2004.
- Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Komunikat Komisji KOM (2010) 2020 wersja ostateczna, Bruksela 2010, <http://eur-lex.europa.eu/>, [data dostępu 1.03.2015].
- Geodecki T., Gorzelak G., Górniak J., Hausner J., Mazur S., Szlachta J., Zaleski J., *Kurs na innowacje. Jak wyprowadzić Polskę z rozwojowego dryfu?*, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków 2012.
- Grosse T. G., *Krajowa wizja obszarów wiejskich po 2013 r. Zintegrowane podejście do rozwoju*, w: *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020, a strategię rozwoju społeczno-gospodarczego województw*, red. J. Szlachta, J. Woźniak, KPZK PAN, Studia Tom CXXXVII, Warszawa 2011.
- Jakość życia w Polsce. Edycja 2014*, Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2014.

- Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Łodzi, Studia i Analizy Statystyczne, Warszawa 2013.
- Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich*, przyjęta z okazji nieformalnego spotkania ministrów w sprawie rozwoju miast i spójności terytorialnej w Lipsku, w dniach 24-25 maja 2007 r., www.mir.gov.pl/aktualnosci [data dostępu 1.03. 2015].
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2011.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, miasta, obszary wiejskie*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010.
- Olejniczak K., Domaradzka A., Krzewski A., Ledzion B., Widła Ł., *Polskie ministerstwa jako organizacje uczące się*, Raporty i analizy EUROREG nr 1, Warszawa 2010.
- Parteka T., *Komplementarność strategicznego planowania regionalnego kraju i województw*, w: *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020, a strategię rozwoju społeczno-gospodarczego województw*, red. J. Szlachta, J. Woźniak, KPZK PAN, Studia Tom CXXXVII, Warszawa 2011.
- Parysek J., *Rozwój zrównoważony miast w kontekście współczesnej polskiej urbanizacji: aspekty przestrzenne*, w: *Studia Miejskie*, Katedra Geografii Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Wydział Ekonomiczny, Uniwersytet Opolski, Opole 2013.
- Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju*, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa 2013.
- Przeglądy terytorialne OECD. Polska*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008.
- Strategia Sprawne Państwo 2020*, Uchwała Rady Ministrów nr 17 z dnia 12 lutego 2013 r., Monitor Polski, Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej, 2013, poz. 136.
- Szlachta J., *Strategiczne programowanie rozwoju regionalnego, w kierunku krajowego systemu myśli strategicznej w sferze polityki regionalnej*, w: *Nowy paradygmat rozwoju – najnowsze trendy i perspektywy polityki regionalnej*, red. M. Kolczyński, P. Żuber, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2011.
- Szromnik A., *Marketing terytorialny. Miasto i region na rynku*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

Szukielójc-Bieńkuńska A., T. Walczak, *Statystyczny pomiar postępu społeczno-gospodarczego w zmieniającym się świecie*, „Wiadomości Statystyczne”, Warszawa 2011, nr 7/8.

Traktat z Lizbony, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, Tom 50, Bruksela 2007.

Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Dziennik Ustaw z 2014 r., poz. 1118.

Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, Dziennik Ustaw z 2009, nr 84, poz. 712.

Wspólna przestrzeń, wspólne dobro. Dobre praktyki w kształtowaniu ładu przestrzennego, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa 2014, s. 62.